

Перспективи дослідження полягають у вивченні особливостей комунікативних невдач на ґрунті адресатної референції у мовленнєвих актах різних іллокутивних типів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата / Н.Д. Арутюнова // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1981. – Т. 40. № 4. – С. 356–367.
2. Городецкий Б.Ю. Компьютерная лингвистика: моделирование языкового общения / Б.Ю. Городецкий // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Наука, 1989. – Вып. 24. – С. 5–31.
3. Граудиной Л.К. Культура русской речи : [учеб. для вузов] / под ред. Л.К. Граудиной, Е.Н. Ширяева. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. – 560 с.
4. Дубцова О.В. Комунікативна невдача як об'єкт дискурсивного дослідження / О.В. Дубцова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романіо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2011. – № 972. – С. 57–62.
5. Милосердова Е.В. Понять – значит все упростить? Или усложнить? / Е.В. Милосердова // Культура взаимопонимания и взаимопонимание культур. – Ч.1. – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2004. – С. 21–30.
6. Славина Л.Л. Типология коммуникативных неудач (на материалах современного английского моления) : моногр. / Л.Л. Славина – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 107 с.
7. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.
8. Deppermann A., Blühdorn H. Negation als Verfahren des Adressatenzuschritts: Verstehenssteuerung durch Interpretationsrestriktion / Arnulf Deppermann, Harlanck Blühdorn // Zeitschrift für Deutsche Sprache. – 41. Jahrgang 2013. – Themenheft. Internationale Linguistik des Verstehens. Hg. von Arnulf Deppermann. – P. 6–30.
9. Girefen G. Germanistische Sprachwissenschaft. Deutsch als First-, Zweit- oder Fremdsprache / Gabriele Girefen, Martina Luebbe. – 2. überarb. Auflage. – Tübingen : Narr, 2012. – 362 S.
10. Petter-Zimmer Y. Politische Fernsehdiskussionen und ihre Adressaten (Kommunikation und Institution. № 19) / Yvonne Petter-Zimmer. – Tübingen : Narr, 1990. – 325 S.
11. Wunderlich D. Studien zur Sprechaktheorie / D. Wunderlich. – Fr./M. : Suhrkamp, 1976. – S. 812–834.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Geiger A. Natürliche Schwankungserscheinung / Arno Geiger // Beste deutsche Erzähler 2003. – München : Deutsche Verlagsanstalt, 2003. – S. 94–111.
13. Hertz A. Wunschkarzeri / Anne Hertz. – München : Knaur, 2011. – 378 S.
14. Jaud T. Millionär. Der Roman / Tommy Jaud. – Fr./M. : S. Fischer, 2008. – 300 S.
15. Heller E. Beim nächsten Mann wird alles anders / Eva Heller. – Rumbek bei Hamburg : Rowohlt, 1999. – 425 S.
16. Noll I. Die Apothekerin / Ingrid Noll. – Zürich : Diogenes, 1996. – 249 S.
17. Noll I. Falsche Zungen / Ingrid Noll. – Zürich : Diogenes, 2004. – 231 S.
18. Lenk F. Brand-Aktuell / F. Lenk – Dortmund : GRAFIT, 1996. – 150 S.
19. Lind H. Die Champagner-Diät / Hera Lind. – München : Diana, 2007. – 352 S.
20. Stemfest H. Die Iena: Nase der Lilli Steinbeck / Heinrich Steinfest. – München : Piper, 2007. – 346 S.
21. Suter M. Ein perfekter Freund / M. Suter. – Zürich : Diogenes, 2003. – 339 S.
22. Thoma L. Das Wunschhaus / Leonhard Thoma // Das Wunschhaus und andere Geschichten. – Ismaning : Hueber, 2006. – S. 20–33.
23. Vogeley C. Melonentango / Christine Vogeley. – München : Knaur, 2007. – 178 S.
24. Wilkxon L. Das Schloss auf den Klippen / Lee Wilkxon. – Hamburg : CORA, 2004. – 140 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Пличенко – викладач, аспірант кафедри німецької філології та перекладу Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси – прагматичні вісника, соціолінгвістика, лінгвокраїнознавство

УДК 811.111'282.3 (410.5)

ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ ШОТЛАНДЬКІЙ МОВІ

Вікторія ЛЕМЕЩЕНКО-ЛАГОДА (Мелітополь, Україна)

Стаття присвячена дослідженню основних засобів реалізації категорії заперечення у сучасній шотландській мові Скотс. Здійснюється комплексний аналіз особливостей використання експліцитних та імпліцитних форм вираження заперечення на лексичному, граматичному та синтаксичному рівнях мови.

Ключові слова: заперечення, засоби реалізації заперечення, експліцитне заперечення, імпліцитне заперечення, мова Скотс.

Main ways of expressing the category of negation in modern Scots are manifested. Complex analysis of explicit and implicit negation forms usage peculiarities at lexical, grammatical and syntactic levels is applied.

Keywords: category of negation, negation means realization, explicit negation, implicit negation, the Scots language.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки якісно нового характеру набуває вивчення категорії заперечення. Будучи явищем складним, багатограним та багаторівневим, категорія заперечення є однією з фундаментальних категорій будь-якої мови світу.

Вивченням категорії заперечення займається філософія, логіка, лінгвістика, психологія та інші наукові дисципліни, що вказує на багатоаспектність цього поняття. Проте, незважаючи на багатолітню історію досліджень, заперечення продовжує привертати увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (О. Падучева, А. Бахарев, Л. Бахударов, Д. Штелінг, В. Комісаров, Г. Левітова, Дж. Міллер, Дж. Тотті, Л. Гідальго Даунінг та інші).

Актуальність дослідження обумовлюється універсальністю категорії заперечення, недостатньою вивченістю її проявів на рівні мови, а також недостатньою кількістю праць, системно описуючих процеси формування та функціонування заперечення у сучасній шотландській мові.

Метою статті є комплексний аналіз засобів вираження заперечення на різних рівнях мовної структури та системний опис особливостей функціонування категорії заперечення у мові Скотс. **Завдання** дослідження – визначити основні способи експліцитного та імпліцитного вияву заперечного значення на граматичному, лексичному та синтаксичному рівнях сучасної шотландської мови.

Джерелом фактичного матеріалу для дослідження стали твори сучасної художньої шотландської літератури ("Sam" by I. McGregor, "Draith o a poem" by H. Scott, "Seemass", "The Soor o a Kaim" by P. Cameron, "Brass Buttons Will Nae Save Ye", "Keep A Weather-Eye Aipen" by W. S. Milne, "A Tallie Sauvit", "The Tack o King-o-Muir" by G. Donaldson, "Tam Buidhe" by G. T. Watt та інші).

Характеризуючи категорію заперечення з погляду лінгвістики, варто вказати, що лінгвістичне заперечення виражає відсутність об'єктивного зв'язку між предметами і явищами, або відсутність самих предметів та явищ в об'єктивній дійсності та містить у собі більш широкий діапазон значень, ніж у будь-якій іншій науковій дисципліні. [4, с.5] Таким чином, лінгвістичне заперечення виступає перш за все мовною універсалією, яка має свої засоби вираження і підпорядковується певним правилам вживання.

Незважаючи на активне вивчення категорії заперечення, питання її функціонування в шотландській мові Скотс залишається поза пильною увагою як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У роботах британських та інших зарубіжних авторів (Е. Уейр [12], Дж. Міллер [9], К. Янг [13] та інші) були спроби описати основні засоби вираження заперечення, але не було виконано жодного детального аналізу. Таким чином, подальшого вивчення потребують питання розуміння та виокремлення значення та функцій заперечення у дискурсі.

Лінгвістичне заперечення може бути виражено як експліцитно (за допомогою спеціальних мовних засобів), так і імпліцитно (без використання спеціальних мовних маркерів). Характеризуючи основні засоби вираження категорії заперечення, варто виділити наступні групи: граматичні, лексичні та синтаксичні.

Одним із найпродуктивніших типів граматичної реалізації заперечення в шотландській мові є його вираження за допомогою негативно маркованих морфологічних засобів. Як наголошують дослідники І. І. Комарницька та О. В. Орловська морфологічні засоби вираження заперечних форм відображають реалізацію граматичних категорій роду, числа, відмінка і характеризуються наявністю постійної інваріантної частини (кореня, основи), яка виражає ідею тотожності лексеми у всіх її граматичних видозмінах [1].

Слід зауважити, що заперечна афіксація у шотландській мові не надає негативного значення цілому реченню, а лише одному із його складових елементів. Для шотландської мови Скотс характерним є додавання:

- префікса <wan> до прикметників (є близьким за значенням до англійського префікса 'un'):

That wis ae **wanchancie** mishanter. – That was a singularly unfortunate accident. [5]

Thon bour-tree is awfu **wanshapen**. – Yonder elder tree is awfully deformed. [5]

- префікса **mis** до дієслів:

That wickit man **mislippens** his bairns. – That wicked man neglects his children. [11]

The mediciner **miskent** the seemptoms. – The physician mistook the symptoms. [11]

- суфікса **less** до прикметників:

I'm fair **fushionless**. – I'm fair faint-hearted. [20, с. 4]

Hats, lea **heedless** ahint. – Hats, laid headless behind. [14, с. 3]

- суфікса **na** до допоміжних дієслів (у деяких з них при цьому може відбуватись чергування букв і/або звуків):

1. **be** – **binna** (be not, don't be) – **Binna** feart. – Don't be scared. [7]

2. **can** – **canna** (can't) – Ye **canna** beat it, can ye? – You can't beat it, can you? [22, с. 4]

3. **dae** – **daena** (don't) (Форма **daena** поступово виходить з ужитку, замінюючись більш уживаною формою **dinna**.) – **Dinna** be frichtit, **dinna** be daunted. – Don't be frighten, don't be discouraged. [15, с. 4]

4. **hae** – **haena** (haven't) (Замість форми **haena** часто вживається **hinna**.) – A **haena** ony ingans. – I haven't any onions. [7]

5. **maun** – **maunna** (mustn't) – He **maunna** tak mair aiples. He mustn't take more apples. [7]

6. **need** – **needna** (needn't) – It **needna** ding your sang. – It needn't strike your song. [16, с. 3]

- суфікса **na** до односкладових дієслів у теперішньому, минулому та майбутньому часі:

1. **see** – **seena** (don't see) – A **seena** why. – I don't see why. [11]

2. **cam** – **canna** (didn't come) – She **canna** hame. – She didn't come home. [11]

3. **will care** – **will carena** (won't care) – He'll **carena** a tait. – He won't care a bit. [11]

Однак, на сьогоднішній день ці форми поступово починають виходити з ужитку, замінюючись модальними дієсловами або додаванням конструкції **no + дієслово** (у теперішньому, майбутньому або минулому часі).

Thay dinnae ken whit takkin responsibeelity is! – They didn't know what is taking responsibility! [19, с. 2]

A'm no answerin it! – I'm not answering it! [19, с. 2]

Одним із найбільш розповсюдженим засобом граматичного вираження категорії заперечення виступають негативні частки **no**, **nae**, та **niver**.

Заперечна частка **nae** зазвичай використовується перед іменниками:

Nae in onie war I've iver heard o, freerd. – Not in any war I've ever heard about it, friend. [9]

Nae repone. – No response. [19, с. 2]

За своєю суттю негативна частка **nae** є еквівалентом частки **no**, яка також активно вживається для вираження заперечення у мові Скотс. Таким чином, на сьогоднішній день у шотландській мові співіснують два рівнозначні варіанти вираження одного й того самого заперечення [9, с. 49]:

But let me tell ye: it's **nae** picnic. – But let me tell you: it's no a picnic. [24, с. 2].

But let me tell ye: it's **no** picnic. – But let me tell you: it's no a picnic.

Варто зауважити, що **no** або **nae** досить часто можуть поєднуватись з компаративами: **sae** та **that**.

She's **no sae** gyte as ye think. – She is not as mad as you think. [6]

He's **no** that ill. – He is not that ill. [6]

Негатор **niver** вживається тільки перед дієсловами у минулому та майбутньому часі.

A **niver** gotten stairtit till nine. – I didn't get started until nine. [13, с.11]

A'I **niver** be the same. – I will never be the same. [25, с. 3]

Також заперечення у реченні може граматично виражатись похідними від **nae** займенниками **naebody** – no one, **naething** (**nocht**) – nothing, **nae** – none, та прислівниками: **naegates**, **naewey** – nowhere (no place), що виражають відсутність або не існування предмету або явища:

Naebody wad hae ocht adae wi her. – No one would have anything to do with her. [19, с. 2]

Naen o thaim was as desperate as this. – No one of them was as desperate as this. [18, с. 4]

And **naething** to say... - And nothing to say. [17, с. 3]

Nocht else cuid be o mair importance. – Nothing else could be of more importance. [27, с. 3]

The Son o a Man hes **naewey** tae lay his heid. – The Son of a Man has no place to lay his head. [22, с. 1]

Слід наголосити, що для шотландської мови Скотс характерним є множинне або подвійне заперечення. Однак, на відміну від англійської та інших споріднених мов, два негатора співіснуючи разом не нейтралізують один одного, надаючи реченню стверджувального характеру, а навпаки підсилюють один одного [13, с. 11]:

No nae ither thing. – Nothing else. [22, с. 1]

A *dinna care aboot nae o't*. – I don't care for any of it. [7]

До засобів вираження заперечення можна віднести прийменники *without* (*wioot*, *'thoot*) – *without*, *oot* – *out*, *awa* – *away* тощо. Якщо прийменник *without* має яскраво виражений негативний характер, то прийменники *oot* та *awa* надають реченню прихованого заперечного відтінку, виражаючи таким чином імпліцитне заперечення.

... *fur fowk wioot the hert tae daunce or care*. – ... for folk without the heart to dance and care. [26, с. 2]

He *wul awa home* – He slipped off home. [10]

Як вказує О. К. Мільотіна, імпліцитні заперечення, на відміну від експліцитних, реалізують відношення між учасниками події схематичне, вказуючи на їх уточнення, що пояснюється відсутністю заперечного елемента в синтаксичній структурі та його інкорпорацією в концептуальній структурі лексичної одиниці [3, с. 98]. Тобто, заперечення реалізується у вигляді слів, які не мають формально-граматичних ознак заперечення, але мають заперечне значення.

Імпліцитні заперечення найбільше простежуються на лексичному рівні мови. Вираження негативного значення досягається за допомогою історично маркованих слів, які несуть у собі приховане заперечення.

Мовознавець Г. А. Кришталюк у своїх дослідженнях виділяє певні лексико-граматичні класи імпліцитних заперечних одиниць [2, с. 37]:

а) дієслів: *want* (to be lacking), *unraivel* (untangle):

A *wantit* the means. – I lacked the means. [11]

б) іменників: *failyie* (failure), *refuise* (refusal):

He *pay* for every *failyie* ane *hundreth markis*. – He paid for every failure one hundred Scottish coins. [9, с. 47]

в) прикметників: *camsheuch* (ill-natured), *wanawnt* (unclaimed):

The *tint gear wis wanawnt*. – The lost belongings were unclaimed. [5]

г) прислівників: *haurdly* (hardly), *seendlins* (seldom) тощо.

I *cud hardly* talked to any o the people. – I could hardly talk to any of the people. [23, с. 2]

Заперечення на синтаксичному рівні може виражатися експліцитно та імпліцитно. Головним засобом експліцитного вираження заперечення на цьому рівні є використання часток *no* або *nae*, які належатимуть до групи присудка:

Div they *no (nae)* see? – Don't they see? [9, с. 56]

Dis it *no (nae)* maitter? – Doesn't it matter? [9, с. 56]

Імпліцитно заперечення може виявлятися за допомогою інтонації, риторичних запитань, повторів або непрямих мовленнєвих актів, тобто впливати безпосередньо із змісту висловлювання.

... An o the fledglings hears him, and tells his faither it's time ti muive on. 'A *whilie yet*, na son, *a whilie yet*', he says. [22, с. 1]

One of the fledglings hears him and tells his father it's time to move on. 'While yet, my son, *while yet*', he says.

У даному випадку, категорія заперечення не виражається граматичними засобами, але ідентифікується мовцем як заперечення на комунікативному рівні.

До імпліцитного вираження заперечення також можна віднести деякі ідіоматичні словосполучення та фразеологічні звороти, що містять у собі негативне значення:

A *cadger's curse*. – A worthless thing. [8]

Aff the *fang*. – Not in the mood, out of humour. [8]

Awa tae fremd. – Gone away from home. [8]

Faw oot (up)on. – Loose ones temper with. [8]

Таким чином, проаналізувавши основні засоби формування заперечення у шотландській мові, дійшли висновку, що для мови *Scots*, як і для більшості романогерманських мов, характерним є вираження заперечення двома способами – експліцитним та імпліцитним. Найбільш типовими формами вираження експліцитного заперечення у шотландській мові *Scots* є заперечні афікси, частки, займенники, прислівники та прийменники. Також характерним є використання множинного заперечення з метою підсилення негатиї у реченні. Імпліцитно заперечення може виражатися за допомогою

дісслів, іменників, прикметників, прислівників, а також ідіоматичних словосполучень та фразеологічних зворотів, що є носіями негативної семантики.

Враховуючи той факт, що питання дослідження засобів заперечення у шотландській мові Скотс не було об'єктом спеціального дослідження, ця проблема є актуальною і потребує подальшого вивчення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Коварницька І. І. Основні засоби вираження категорії заперечення у сучасній англійській мові [Електронний ресурс] / І. І. Коварницька, О. В. Орловська. – Режим доступу: http://www.ruza.uca.com/13_EJISN_2013/Philologia/13_136980.doc.htm.
2. Кришталюк Г. А. Заперечення в англійському дискурсі: лінгвокогнітивний аспект: монографія / Г. А. Кришталюк. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2011. – 184 с.
3. Мілютина О. К. Категорія заперечення в англійській мові: лінгводидактичний аспект / О. К. Мілютина // Актуальні проблеми лінгводидактики. – 2015. – №1. – С. 93 – 105.
4. Прокоф'єва О. А. Функционально-семантические особенности категории отрицания в современном английском языке: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. фил. наук: спец. 10.02.04 "Германские языки" / О. А. Прокоф'єва. – Петрозаводск, 2002. – 23 с.
5. Adjectives [Електронний ресурс] // *Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots* – Режим доступу: <http://www.scots-online.org/grammar/adjectives.asp>
6. Adverbs [Електронний ресурс] // *Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots* – Режим доступу: <http://www.scots-online.org/grammar/adverbs.asp>.
7. Auxiliary and Modal verbs [Електронний ресурс] // *Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots* – Режим доступу: http://www.scots-online.org/grammar/modal_verbs.asp
8. Idioms [Електронний ресурс] // *Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots* – Режим доступу: <http://www.scots-online.org/grammar/idioms.asp>
9. Miller J. The morphology and syntax of Scottish English / J. Miller // *A Handbook of Varieties of English*. – Berlin: Mouton de Gruyter. – P. 47 – 72.
10. Prepositions [Електронний ресурс] // *Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots* – Режим доступу: <http://www.scots-online.org/grammar/prepositions.asp>
11. Verbs [Електронний ресурс] // *Wir Ain Leed: An Introduction to Modern Scots* – Режим доступу: <http://www.scots-online.org/grammar/verbs.asp>
12. Weir A. Negation in Scots: two dinnas / A. Weir. – Aberdeen: University of Aberdeen – FRSLU, 2012. – 15 p.
13. Young C. Scots Learners' Grammar (v 1.4) / C. Young. – Edinburgh, 2013. – 33 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Cameron P. Mither's Day / P. Cameron // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2014. – May. – Nummer 6. – P. 3.
15. Cameron P. Seama's / P. Cameron // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2015. – Januar. – Nummer 7. – P. 4.
16. Cameron P. The Jyt III / P. Cameron // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2011. – October. – Nummer 1. – P. 3.
17. Cameron P. The Soop o a Kaim / P. Cameron // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2013. – September. – Nummer 5. – P. 3.
18. Donaldson G. A Tallie Sauvit / G. Donaldson // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2014. – May. – Nummer 6. – P. 4.
19. McGregor I. Sam / I. McGregor // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2015. – Januar. – Nummer 7. – P. 2.
20. Milne W. S. Aa Roads Lead to Rome / W. S. Milne // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2012. – October. – Nummer 3. – P. 4.
21. Milne W. S. Brass Buttons Will Nae Save Ye / W. S. Milne // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2014. – May. – Nummer 6. – P. 2.
22. Milne W. S. Hou Are The Michtie Faan! (Frae Aesop's Tales for Modern Times) / W. S. Milne // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2013. – September. – Nummer 5. – P. 4.
23. Milne W. S. Keep a Weather-Eye Apen / W. S. Milne // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2013. – September. – Nummer 5. – P. 1.
24. Sayers R. Barnet / R. Sayers // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2013. – September. – Nummer 5. – P. 2.
25. Scott H. Daith o a poem / H. Scott // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2015. – Januar. – Nummer 7. – P. 3.
26. Watt G. T. Gux / G. T. Watt // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2014. – May. – Nummer 6. – P. 2.
27. Watt G. T. Tam Buidhe / G. T. Watt // *Eiks an Ens (The newsletter o the Scots Leid Associe)*. – 2013. – September. – Nummer 5. – P. 3.